

De verloren Heimat

Bachelorwerkstuk

Quint Engelage
4366093

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Status Quaestionis	4
Onderzoeksopzet en vraagstelling	10
Hoofdstuk 1: Silezische identiteit voor de verdrijving	13
Deelconclusie	17
Hoofdstuk 2: Het vertrek van de Duitsers uit Silezië en Poolse Nationale Verificatie	18
Deelconclusie	22
Hoofdstuk 3: Vertriebenen in West-Duitsland en hun herinnering aan Silezië.....	23
Herinnering aan de oude Heimat.....	25
Deelconclusie	28
Conclusie: Welke invloed hadden de Tweede Wereldoorlog en Vertreibung op de regionale identiteit van de Silezische Heimatvertriebenen?.....	29
Literatuurlijst	31

Inleiding

“Wir haben unsere Heimat verloren. Heimatlose sind Fremdlinge auf dieser Erde. Gott hat die Menschen in ihre Heimat hineingestellt. Den Menschen mit Zwang von seiner Heimat trennen, bedeutet, ihn im Geiste töten”¹

Deze quote, afkomstig uit de Charta der deutschen Heimatvertriebenen, illustreert het gevoel dat Duitsers hadden die niet langer in dezelfde gebieden woonden als voor de Tweede Wereldoorlog. Tijdens het laatste oorlogsjaar waren veel inwoners de oostelijke delen van Duitsland ontvlucht. Deze vluchtelingen zouden na het einde van de oorlog vergezeld worden door de overgeblevenen die richting het westen werden verdreven omdat zij niet langer in Duitsland woonden maar in Polen, Rusland, Tsjechoslowakije of Oekraïne. Deze verschillende groepen, Flüchtlinge en Vertriebenen, kwamen onder één noemer terecht; Heimatvertriebenen. De inwoners van de voormalige oostelijke Duitse gebieden zouden, met een groepsgrootte van ongeveer 12 miljoen, bijna 20% van de bevolking gaan vormen in de geallieerde bezettingszones en moesten worden opgevangen in een land dat grotendeels in puin lag en al te kampen had met problemen als voedselschaarste en een woningtekort.

Dit onderzoek richt zich op Heimatvertriebenen uit de regio Silezië. Lange tijd was er gedurende de oorlog rust in deze regio omdat deze buiten het bereik van de Amerikaanse en Britse bommenwerpers lag. Tijdens de oorlog nam de populatie er zelfs toe omdat Duitsers vanuit andere delen van het Rijk naar Silezië vluchtten waardoor de regio bekend kwam te staan als de schuilkamer van het land. De veilige situatie veranderde toen het Rode Leger steeds verder oprukte en begin 1945 aankwam in Silezië. Veel bewoners hadden gehoord van de gruwelijkheden die het Rode Leger had begaan in eerder veroverde gebieden en besloten te vluchten. De grootste stad in de regio, Breslau, was in januari 1945 één van de twee Duitse steden met meer dan 500.000 inwoners die geen oorlogsschade hadden geleden. Met de komst van het Rode Leger en vanwege het bevel niet te capituleren werd de stad in de laatste oorlogsmaanden alsnog grotendeels verwoest. Het einde van de Tweede Wereldoorlog had grote gevolgen voor Silezië omdat gebieden ten oosten van de rivieren Oder en Neisse tot Polen gingen behoren. Polen kreeg deze gebieden in handen ter compensatie van de gebieden die door de Sovjetunie werden ingenomen in het vooroorlogse oostelijke deel van het land. Dit hield niet

¹ Bund der Vertriebenen - Charta der deutschen Heimatvertriebenen, <http://www.bund-der-vertriebenen.de/> (geraadpleegd op 14 maart 2018).

alleen in dat het gehele land Polen zo'n 200 kilometer westwaarts werd opgeschoven maar ook dat het Duitse grondgebied, ten opzichte van 1937², met zo'n 25% afnam.

De verdrijving van Duitsers stond niet op zichzelf. In heel Centraal-Europa werden bevolkingsgroepen gedeporteerd naar andere landen om tot etnische natiestaten te komen. De voormalige woongebieden van de Vertriebenen werden bevolkt door Polen die waren verdreven door de Russen. Silezië werd snel bevolkt door grote groepen mensen die geen historische binding hadden met de regio en hun eigen gebruiken meenamen. Daarnaast wiste de Poolse overheid alle sporen van de Duitse aanwezigheid uit en maakte zij er veel werk van de regio zo snel mogelijk Pools te maken. Deze veranderingen hadden niet alleen directe gevolgen voor de omgeving maar zouden gevoeld worden door de voormalige Duitse inwoners.

Veel Heimatvertriebenen waren lid van zogenaamde Landmannschaften die de herinnering aan de oude Heimat levend hielden. De zogenaamde Silezische cultuur werd met verschillende evenementen zoals de Schlesische Heimatwoche gevierd. Daarnaast was het gebruikelijk dat steden in de Bondsrepubliek een stedenband aangingen met een stad die in de herkomstgebieden van de Vertriebenen lag, een zogeheten Patenschaft. Al in 1950 nam Keulen een Patenschaft op Breslau met het doel dat Keulen de nieuwe thuishaven zou worden voor de Breslauer. De stedenband heeft geleid tot bijvoorbeeld het stationsplein dat de naam Breslauer Platz kreeg maar daarnaast heeft ook de Breslauer Sammlung zich in de Domstad gevestigd. Deze Breslauer Sammlung beschikt over een collectie voorwerpen die de folklore van de stad Breslau laat zien en wil daarmee de cultuur van het oostelijke Duitsland in stand houden. Een ander middel waarmee getracht werd de cultuur van de voormalige woongebieden in stand te houden waren de Heimatbücher, die vaak geschreven waren door Heimatvertriebenen zelf en een inzicht geven in de herinnering aan de oude Heimat.

Bij herdenkingen aan de Heimat was vaak de oproep te horen dat de Heimatvertriebenen hun Heimat was ontnomen en dat zij alleen maar gecompenseerd konden worden voor hun verlies door terug te keren naar hun oude woongebieden. Dit onderzoek laat zien hoe Sileziërs hun Heimat lieten voortleven in samenkomsten zoals georganiseerd door Landmannschaften en in de collectieve herinnering zoals deze is terug te vinden in Heimatbücher.

² Gekozen voor dit jaar omdat Duitsland toen nog geen gebieden geannexeerd had.

Status Quaestionis

In deze Status Quaestionis worden de verschillende thema's behandeld die nodig zijn om de geschiedenis van de verdrijving van de Sileziërs en hun verwerking daarvan te kunnen beschrijven. Het eerste thema dat zal worden behandeld is de Vertreibung. Het tweede thema is hoe de Vertriebenen in de Bondsrepubliek werden opgenomen en hun verleden verwerkten. Eén van de verwerkingsmiddelen, het Heimatbuch, wordt als derde thema behandeld omdat deze aan de basis staan aan de analyse in dit onderzoek.

Het eerste veel geciteerde grote wetenschappelijke werk over de verdrijving van Duitsers na de Tweede Wereldoorlog werd in opdracht van de Bondsrepubliek Duitsland onder leiding van de invloedrijke historicus Theodor Schieder vervaardigd. Dit werk *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa* is grotendeels een verzameling van getuigenissen omdat het Bundesministerium für Vertriebene er veel belang aan hechtte de ervaringen van de Vertriebenen te bewaren om een zo groot mogelijk bronnencorpus te maken waarin 'das Schicksal von Tausenden und Millionen seinen Ausdruck finden soll'.³ Naast de vastlegging van de getuigenissen van Vertriebenen geeft het werk een overzicht van de verschillende stadia van de Vertreibung en wordt er aandacht besteed aan de demografische kenmerken van de gebieden. De documentatie werd vastgelegd door verschillende historici die zich bezig hielden met de verschillende herkomstgebieden van de Heimatvertriebenen. Het deel over de gebieden ten oosten van de Oder en Neisse, waaronder Silezië valt, werd geschreven onder leiding van Hans Spaeth-Meyken die oorspronkelijk uit Oost-Prusen kwam. Opvallend aan de werkwijze van de documentatie is dat er gezocht werd naar getuigenissen die zo krachtig mogelijk de gebeurtenissen konden weergeven om te garanderen dat de ervaring een lange levensduur zou hebben.⁴ Deze werkwijze doet de vraag rijzen of de documentatie zo objectief mogelijk moest zijn of dat de documentatie vooral de claim van de BRD op de vooroorlogse oostelijke Duitse gebieden moest versterken. Hier staat echter wel tegenover dat de verschillende historici de gebeurtenissen op waarheidsgetrouwheid hebben gecontroleerd door de bronnen te verifiëren. De historici kregen een groot aantal individuele bronnen tot hun beschikking waarmee ze getracht hebben de ervaring van de massa weer te geven.⁵ Ondanks deze selectie is dit werk volgens de historicus Hugo Service de enige serieuze

³ T. Schieder, A. Diestelkamp, R. Laun, P. Rassow, H. Rothfels, *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen Bevölkerung aus Ost-Mitteleuropa - Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse* Band 1 (Gross-Denkte/Wolfenbüttel, 1953), p.1.

⁴ Ibidem, p.2.

⁵ Ibidem, p.4.

wetenschappelijke Duitse publicatie tot de jaren '80 omdat de auteurs, met uitzondering op de nadruk op het Duitse lijden, duidelijk getracht hebben de verschillende gebeurtenissen in de juiste context te plaatsen.⁶ Dit verschilde ten opzichte van andere literatuur die in dezelfde periode verscheen waarin het Duitse lijden de West-Duitse consensus versterkte dat Duitsers tot de grootste groep slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog hadden behoord. De regering van de BRD moedigde deze trend aan om materiaal te verzamelen voor de toekomstige vredesconferentie waarin de definitieve grenzen moesten worden vastgelegd.⁷ Naast de aandacht voor voornamelijk het Duitse slachtofferschap heeft *Dokumentation* te maken met het verleden en daarmee de betrouwbaarheid van de auteurs. Zo verloor de eerder genoemde Hans Spaeth-Meyken zijn landgoed in Oost-Prusen en was de auteur van het deel over Zuid-Oost-Europa, Fritz Valjavec, betrokken bij de executie van 100 joden bij Czernovitz. Ook Theodor Schieder bleek postuum een Naziverleden te hebben toen Angelika Ebbinhaus en Karl Heinz Roth op Schieders 'Polendenkschrift' uit 1939 stuitten waarin Schieder schreef over de systematische verdrijving van Polen en Joden.⁸

Na de publicatie van Schieder werd de *Vertreibung* vooral beschreven door amateurhistorici die geen toegang hadden tot de archieven in Polen en zich vooral baseerden op vooroorlogse publicaties en de eigen ervaring. Halverwege de jaren '80 gingen meer West-Duitse historici zich richten op de verdrijving en gingen in tegen het beeld dat bestond van de Duitsers als oorlogsslachtoffer. De nieuwe generatie Duitse wetenschappers was niet langer bang om nationalistische claims te worden verweten en profiteerde van de openstelling van de Poolse archieven om vollediger onderzoek te kunnen doen dan hun voorgangers. Rond 2000 kwam het onderwerp weer in de Duitse publieke belangstelling door publicatie van boeken, documentaires, tijdschriftartikelen en verschillende tentoonstellingen. Een belangrijke publicatie voor het publieke debat was *Im Krebsgang* van Günter Grass dat gaat over de ondergang van het vluchtelingenschip Wilhelm Gustloff.⁹

Onlangs is van de hand van historicus Pertti Aho een overzichtsartikel verschenen, 'Germany and the aftermath of the Second World War'¹⁰, waarin de auteur de laatste stand van

⁶ H. Service, *Germans to Poles* (Cambridge, 2013), p.3.

⁷ *Ibidem*, p.2..

⁸ P. Schöttler, 'Rezension von Christop Nonn: *Theodor Schieder. Ein bürgerlicher Historiker im 20. Jahrhundert* (Dusseldorf, 2013)', *H-Soz-Kult* 227 (2013).

⁹ R. Moeller, 'Sinking Ships, the Lost Heimat and Broken Taboos: Günter Grass and the Politics of Memory in Contemporary Germany', p.147-181, alhier p.151.

¹⁰ P. Aho, 'Germany and the aftermath of the Second World War', *Journal of Modern History* 89 (2017), p.355-387.

zaken in het wetenschappelijk debat uiteenzet. Volgens Ahonen is één van de opvallendste gebeurtenissen in de naoorlogse transitieperiode de gedwongen migratie. In de bestaande literatuur bestaan twee stromingen. Eén kijkt specifiek naar de verdrijving van burgers terwijl de andere stroming zich vooral richt op de Displaced Persons, een categorie vluchtelingen waarvan Duitsers waren uitgesloten, die ondersteuning ontving van de geallieerden.¹¹ De beide stromingen onderzoeken vooral Duitsland omdat de grootste groepen gedwongen migranten en Displaced Persons waren. Hugo Service schrijft over de gedwongen migratie in Silezië in een case study, 'Sifting Germans from Poles'. Service stelt hierin dat de belangrijkste oorzaak van verdrijving van Duitsers uit Silezië niet wraak was maar het gevolg van een nationalistische campagne waarvan de retoriek is overgenomen door communistische leiders. Service beargumenteert deze stelling door erop te wijzen dat niet alleen Duitsers werden verdreven maar ook Wit-Russen, Oekraïners en joden. Daarnaast wijst Service erop dat het verschil tussen Duitsers en Polen in Silezië niet erg groot was en dat er veel overeenkomsten waren.¹² Service beschrijft hoe zowel de Duitsers als Polen gebruik maakten van 'etnische screening' om de bevolking van Silezië in te delen.

Over de integratie in West-Duitsland zijn werken verschenen die laten zien hoe Vertriebenen onderdeel werden van politieke partijen, Vertriebenenorganisaties en Patenschaften. Sabine Lee schreef in 1999 een artikel over de omgang van het CDU met Vertriebenen¹³. In dit artikel stelt Lee dat de integratie van Vertriebenen in de BRD altijd als succesverhaal is beschreven maar dat weinig aandacht is besteed aan de integratie van de groep in het politieke systeem van de BRD. Lee stelt hierin dat het CDU vooral aantrekkelijk was voor de Vertriebenen omdat het een brede conservatieve partij was en omdat Vertriebenen zich in eerste instantie niet mochten verenigen in eigen partijen en zich dus maar aansloten bij het CDU. Vanwege de grote aantallen Vertriebenen was het aantrekkelijk voor het CDU om deze mensen hoog op de lijst te zetten om veel stemmen te krijgen. Belangrijke standpunten van het CDU die aantrekkelijk waren voor de Vertriebenen waren het vereffenen van oorlogsschade en het terugkrijgen van de gebieden ten oosten van de Oder en Neisse.

¹¹ P. Ahonen, 'Germany', p.377.

¹² Ibidem, p.380.

¹³ S. Lee, 'CDU Refugee Policies and the Landesverband Oder/Neisse: Electoral Tool or Instrument of Integration', *German Politics* 8 (1999) p.131-149.

Andrew Demshuk schreef *The Lost German East* dat in 2012 verscheen.¹⁴ In dit boek laat Demshuk de vaak bestudeerde retoriek van de leiders van de Vertriebenenbewegingen los en onderzoekt hij hoe de Vertriebenen zelf het verlies van hun Heimat verwerkten. Hiervoor bestudeerde Demshuk correspondentie, dagboeken, Heimatbücher, circulaire van priesters, persoonlijke documenten en reisverslagen. Hierbij lag de focus op Silezië in de periode 1945-1970. Demshuk laat zien dat de gevoelens van de Vertriebenen vaak niet aansloten bij de retoriek van de leiders. Zo gebruikt hij de afnemende steun voor de BHE (Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten) vanaf de tweede helft van de jaren '50 om te laten zien dat veel kiezers geen agenda steunden waarvan terugkeer het belangrijkste thema was. Demshuk introduceert in zijn boek de begrippen 'Heimat of Memory' en 'Heimat transformed' waarin de 'Heimat of Memory' de Heimat was die de Vertriebenen kenden van vroeger en de 'Heimat transformed' de Heimat was zoals die was in Polen. Het niet meer overeenkomen van de herinnering en werkelijkheid was volgens Demshuk een belangrijke reden dat veel Vertriebenen niet meer wilden terugkeren, het was niet langer hun Heimat. Hugo Service heeft als kritiek op het werk van Demshuk dat het af en toe subtiliteit mist en dat het veronderstelde verschil tussen politieke revanchistische leiders en apolitieke normale Vertriebenen te groot wordt gemaakt.¹⁵

Demshuk heeft een ander artikel geschreven waarin hij de rol van de Heimat voor de Vertriebenen uiteenzet.¹⁶ In 'Godfather Cities' worden Patenschaften die West-Duitse Steden hadden met een groep etnische Duitsers uit gebieden die onder niet-Duitse communistische bewinden stonden beschreven. Demshuk laat de historische ontwikkeling zien van de Patenschaften van 1915 tot overgang naar Partnerschaften in jaren '70 en welke rol de Patenschaften in die tijd vervulden voor de Vertriebenen. Vanaf de jaren '50 ontstond het idee dat Patenschaften nodig waren om de eigen cultuur van de Vertriebenen te behouden om de wens voor terugkeer niet te doen vervagen. Demshuk laat echter zien dat de bijeenkomsten van de Patenschaften vaak dienden om bekenden te treffen en verhalen uit te wisselen en dat er weinig belangstelling was voor het politieke onderdeel. Daarnaast stelt Demshuk dat de

¹⁴ A. Demshuk, *The Lost German East: Forced Migration and the Politics of Memory 1945-1970* (New York, 2012).

¹⁵ H. Service, 'Andrew Demshuk, *The Lost German East: Forced Migration and the Politics of Memory 1945-1970*', *European History Quarterly* 43 (2013) p.756-758, alhier p.758.

¹⁶ A. Demshuk, 'Godfather Cities: West German Patenschaften and the lost German East', *German History* 32 (2014) p.224-255.

Patenschappen zorgden voor een soort surrogaat-Heimat die ervoor zorgde dat de integratie in West-Duitsland makkelijker verliep.

Het laatste thema dat behandeld moet worden is het 'Heimatbuch'. Het Heimatbuch is volgens de historici Mathias Beer en Jutta Faehndrich in recente publicaties een massafenomeen waar nog weinig onderzoek naar is gedaan.^{17 18} Jutta Faehndrich schrijft in 'Entstehung und Aufstieg des Heimatbuch' over het ontstaan van de heemkunde in de vroege negentiende eeuw door de invloed van pedagogen en het ontstaan van het genre Heimatbuch in de vroege twintigste eeuw.¹⁹ Heimatbücher waren niet enkel bedoeld voor scholing maar interessant voor 'jong en oud', toch werden de boeken vaak door leraren geschreven. Daarnaast waren de Heimatbücher belangrijk voor de vaderlandsliefde omdat 'Die Liebe zur engeren Heimat wiederum sei Grundlage der Vaterlandsliebe, die zu vermitteln aber nicht Aufgabe des Heimatbuchs sei'.²⁰

De Heimatbücher die na de Tweede Wereldoorlog verschenen werden in tegenstelling tot de vooroorlogse periode niet door leraren geschreven maar vaak door groepen leken uit een gebied. De publicatie van Vertriebenenheimatbücher werd financieel ondersteund door de Bondsrepubliek.²¹

Het onderzoek naar de Heimatbücher begon in 1974 toen folklorist Gustav Schöck de geschiedenis- en maatschappijbeelden onderzocht in Heimatbücher die in Baden-Württemberg verschenen tussen 1970 en 1973. Schöck concludeerde in *Das Heimatbuch – Ortschronik und Integrationsmittel* dat de werken zeer grote periodes beschreven en weinig contextualisering bevatten.²²

In hetzelfde jaar dat Gustav Schöck zijn studie over Baden-Württemberg publiceerde gaf de oostdeutsche Kulturrat opdracht om een bibliografie op te stellen van de verschenen Oostduitse Heimatbücher, welke werd aangenomen door de Arbeitsgemeinschaft der Landesflüchtlingsverwaltungen. Bij deze opdracht werden de Oostduitse Heimatbücher als werken beschouwd die sinds het einde van de jaren '40 in de Bondsrepubliek verschenen over

¹⁷ M. Beer, *Das Heimatbuch – Geschichte, Methodik, Wirkung* (Göttingen, 2010), p.13

¹⁸ J. Faehndrich, *Eine endliche Geschichte – Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen* (Keulen, 2011), p.6

¹⁹ J. Faehndrich, 'Entstehung und Aufstieg des Heimatbuchs' in M. Beer *Das Heimatbuch – Geschichte, Methodik, Wirkung* (Göttingen, 2010), p.55-83, alhier p.58.

²⁰ J. Faehndrich, 'Entstehung und Aufstieg', p.68.

²¹ J. Faehndrich, 'Entstehung und Aufstieg', p.81.

²² M. Beer, *Heimatbuch*, p.13

de herkomstgebieden van de Heimatvertriebenen. Daarnaast werd bij de definitie van de opdracht teruggegrepen op de Bundesvertriebenengesetz uit 1953 waarin Heimatbücher:²³

‘den historischen Werdegang sowie das Schaffen und Wirken der Menschen Ostdeutschlands sowie der grenz- und auslandsdeutschen Gebiete zu dokumentieren und darüber hinaus einen Beitrag zur mitteleuropäischen Kultur sichtbar zu machen.’

In het voorwoord van de bibliografie, *Ost- und südostdeutsche Heimatbücher und Ortsmonographien nach 1945. Eine Bibliographie zur historischen Landeskunde der Vertreibungsgebiete*, schreef historicus Wolfgang Kessler verschillende overeenkomsten te zien tussen heemkundige werken en Heimatbücher. Zo waren in beide genres vooral amateurhistorici actief die weinig bronnenkritiek toepasten en vooral uitgingen van de mondelinge geschiedenis. Specifiek volgens Kessler voor de Heimatbücher van Vertriebenen en Flüchtlingen na 1945 is dat er regionale verschillen zijn waar te nemen, de boeken gezamenlijk zijn geschreven door hoogopgeleide leken, uitgave vaak in eigen beheer gebeurde, dat feiten en chronologie vaak de belangrijkste uitgangspunten zijn en tot slot dat er vaak een rijkdom aan details wordt geboden maar dat onvoldoende wordt gecontextualiseerd.²⁴ Kessler ziet overeenkomsten tussen de Heimatbücher van Vertriebenen en andere Heimatbücher omdat zij gelijkenissen vertonen in de literaire traditie waarin zij geschreven zijn en ook gebruikmaken van vergelijkbare methodes. De werken van Vertriebenen zijn volgens Kessler toch anders omdat de persoonlijke ervaring zeer belangrijk is en onderdeel is van de historische bron. Kessler ziet de werken als ‘eine kollektive Gedächtnisleistung der Erlebnisgeneration’, die daardoor niet alleen historische informatie bevatten maar een vorm van herinneringsliteratuur zijn.²⁵ De thema’s die in Silezische Heimatbücher worden herinnerd veranderen in de loop van de tijd. In de vroege naoorlogse periode verschijnen veel werken over de Tweede Wereldoorlog en de bezetting, deze werken verschuiven steeds verder naar de achtergrond en er verschijnen steeds meer werken over specifieke dorpen en thema’s zoals het internerningskamp Lamsdorf.²⁶

De historica Ulrike Frede beschouwt de Heimatbücher ook als herinneringsliteratuur. De Vertriebenen zijn een groep op basis van het gedeelde verleden, de traumatische ervaringen die de vlucht en verdrijving met zich meebrachten maar ook de Heimat die zij hebben moeten verlaten. Door de opzet van de Heimatbücher worden zij dragers van de collectieve herinnering

²³ M. Beer, *Heimatbuch*, p.15

²⁴ M. Beer, *Heimatbuch*, p.17.

²⁵ M. Beer, *Heimatbuch*, p.17

²⁶ Faehndrich, *endliche Geschichte*, p. 142

en volgens Frede ook wel lieux de mémoire.²⁷ De voornaamste functie van de Vertriebenen Heimatbücher is dan ook voorkomen dat de Heimat vergeten wordt.

Onderzoeksopzet en vraagstelling

Uit de Status Quaestionis blijkt dat verschillende onderzoeksgebieden zich bezig hebben gehouden met de vlucht en verdrijving van Duitsers. In dit onderzoek wordt de focus gelegd op de regio Silezië vanwege het grote aantal vluchtelingen en verdrevenen dat er afkomstig was, de complexe identiteit die de Sileziërs hadden en de levendige Silezische herdenkingscultuur die ontstond na de verdrijving. De complexe Silezische identiteit, datgene wat de Sileziërs onderscheidde ten opzichte van andere Duitsers, wordt in het eerste hoofdstuk uiteengezet. Er is gekozen om enkel onderzoek te doen naar de Silezische identiteit omdat de Vertriebenen als groep te divers zijn om te kunnen spreken van één identiteit.²⁸ Dit wordt geïllustreerd door de Heimatbücher die niet enkel gingen over het gehele gebied ten oosten van de Oder en Neisse maar vaak een specifieke plaats of regio behandelden. In het geval van Silezië blijkt dat ook deze regionale identiteit niet de hele groep kon dekken. Dit hangt samen met de door Demshuk beschreven wisselende etnische identiteit van Silezië. Deze etnische identiteit veranderde vaak maar bleef verbonden met de Duitssprekende wereld vanaf de middeleeuwen tot 1945.²⁹ Een kleine aanvulling op de identiteitsvraag is dat het zijn van een ‘Vertriebene’ pas onderdeel kon zijn van de identiteit na het einde van de Tweede Wereldoorlog en dat er in het geval van vooroorlogs Silezië dus enkel over Sileziërs kan worden gesproken. De keuze voor de naam Vertriebene en niet voor Ostdeutsche laat volgens Faehndrich zien dat de verdrijving het belangrijkste element was voor de identiteitsconstructie van de gehele groep Duitsers die ten oosten van de rivieren Oder en Neisse woonde voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog.³⁰

Het begrip ‘Heimat’ hangt samen met de identiteit en is niet eenduidig maar hangt samen met de persoon die zich de Heimat herinnert. Vertriebenen uit Oost-Pruisen beschrijven hun Heimat vaak als een landelijk gebied en staan daarmee tegenover de invulling die door Opper-Sileziërs aan het begrip wordt gegeven. Zij denken bij hun Heimat aan de industrie in hun regio. Bij het begrip ‘Heimat’ wordt vaak de omgeving bedoeld waarin iemand is opgegroeid en die vaak het

²⁷ U. Frede, ‘Unsere Heimat war deutsch!, Überlegungen zum Umgang mit Geschichte und Geschichtsbildern in ostdeutschen Heimatbüchern’ in M. Beer *Das Heimatbuch – Geschichte, Methodik, Wirkung* (Göttingen, 2010), p179-202, alhier p.181.

²⁸ J. Faehndrich, *Endliche Geschichte*, p.96.

²⁹ A. Demshuk, *The Lost German East*, p.35.

³⁰ J. Faehndrich, *Endliche Geschichte*, p.96

decor vormde van het dagelijkse leven.³¹ Deze verschillende uitingen van Heimat werden gefaciliteerd door de verschillende Landmannschaften waarvan Vertriebenen lid waren.

De gebruikte contemporaine bronnen zijn de documentatie van Theodor Schieder en verschillende Heimatbücher. De Heimatbücher van Vertriebenen zijn volgens Frede geschikt voor onderzoek omdat deze een inzicht geven in de herinnering van de Vertriebenen en daarnaast omdat de Heimatbücher verschillende publieken probeerden te bereiken.³²

1. De vroegere bewoners van de beschreven gebieden. De geschiedenis van de verloren Heimat werd beschreven als onderdeel van de eigen geschiedenis zodat deze kon worden doorgegeven. De gezamenlijke geschiedenis was een middel om de identiteitsvraag te beantwoorden en gaf daarnaast een groepsgevoel dat de stabiliteit bevorderde.
2. Oudere generatie die het zwaar viel in een nieuwe omgeving te moeten aarden. Het Heimatbuch was een hulpmiddel om trots en zelfvertrouwen te bestendigen maar gaf als imaginaire Heimat ook geborgenheid.
3. West-Duitse burgers en politici die moesten worden voorzien van informatie over de maatschappelijke en economische waarde van het 'Verloren Oosten'. En daarnaast over de bijzonderheden en het lot van de Vertriebenen, die hebben geleden onder de traumatische gebeurtenissen aan het einde van de oorlog en onder Russisch en Pools geweld.

In het onderzoek wordt getoond hoe de auteurs van Heimatbücher deze verschillende groepen probeerden te adresseren. Naast de verschillende doelgroepen van de Heimatbücher en de herinneringen die bestudeerd kunnen worden geven de Heimatbücher ook inzicht in de identiteit die de Sileziërs zichzelf aanmaten.

De hoofdvraag van het onderzoek luidt: Welke invloed hadden de Tweede Wereldoorlog en Vertreibung op de regionale identiteit van de Silezische Heimatvertriebenen?

Om deze hoofdvraag te beantwoorden wordt in het eerste hoofdstuk uiteengezet wat de kenmerken waren van de regionale Silezische identiteit voor de Tweede Wereldoorlog. In dit hoofdstuk worden de verschillende delen van Silezië geschetst en worden de

³¹ A. Demshuk, *The Lost German East*, p.15-18.

³² U. Frede, 'Unsere Heimat', p.183.

bevolkingsgroepen behandeld die in deze regio woonden, hoe zij zichzelf identificeerden en hoe de Poolse en Duitse overheden de groepen identificeerden.

In het tweede hoofdstuk wordt ingegaan op de gevolgen van het einde van de Tweede Wereldoorlog voor Silezië en waarom de Duitse bevolking moest vertrekken. De regio ging niet alleen tot een ander land behoren maar raakte ook een groot deel van de bevolking kwijt die werd vervangen door Polen uit de Krézy, het vooroorlogse Poolse oosten dat Polen verloor aan de Sovjetunie. Deze vervanging van de populatie bracht een sterke verandering van de regio met zich mee die werd gevoeld door de Duitsers die vluchtten of werden verdreven. Daarnaast bleek het voor de Poolse regering moeilijk te bepalen wie Pools of Duits was.

In het derde hoofdstuk worden de gevolgen van deze veranderingen voor de oorspronkelijke bewoners belicht en hoe de Vertriebenen gestalte gaven aan hun identiteit in de Bondsrepubliek. Om deze identiteit te achterhalen worden de verschillende belangenorganisaties van de Vertriebenen behandeld, worden verschillende Heimatbücher onderzocht en wordt aandacht besteed aan de vieringen waar de Heimat werd herdacht zoals de Heimattreffen.

Hoofdstuk 1: Silezische identiteit voor de verdrijving

Administrative map of Province of Silesia in the Kingdom of Prussia as of 1905; 29 juni; WikiCommons

Silezië is een gebied dat op te delen is in Neder- en Opper-Silezië die in verschillende opzichten verschilden. Het in westelijke deel Neder-Silezië was vooral agrarisch en werd beschouwd als de Duitse graanschuur. Het oostelijke deel Opper-Silezië was na het Ruhrgebied het grootste industriële centrum van Europa.³³ Daarnaast hadden de Silezische regio's sterke verschillende geschiedenissen en bevolkingsgroepen. In Neder-Silezië woonden vooral etnische Duitsers en lag de Odermetropool Breslau, een grote stad met meer dan een half miljoen inwoners die al sinds de dertiende eeuw deel uitmaakte van de Duitse invloedssfeer. Deze stad had een grote culturele invloed op de rest van de regio.

Opper-Silezië was door de eeuwen heen onderdeel geweest van verschillende rijken waar Polen, Tsjechen/Moraviërs en Duitsers invloed hadden. Bepalend voor de culturele identiteit van het gebied was de negentiende eeuw waarin het eerst onder Pruisisch en later Duits bewind stond en de industrialisering begon. De industrie trok Duitsers aan die in contact kwamen met

³³ A. Demshuk, *The Lost German East*, p.33.

de bestaande Poolse cultuur en deze beïnvloedden.³⁴ De Germanisering van de cultuur zou echter nooit volledig doorzetten en kon het toenemende nationaal bewustzijn van de Polen niet stoppen. Na de Eerste Wereldoorlog werd het land Polen weer opgericht. Bij de vredesonderhandelingen van Versailles eisten de Poolse onderhandelaars Opper-Silezië op basis van de claim dat 90% van de bewoners Pools was. De Duitsers stelden daarentegen dat er geen sprake was van Poolse tradities en herinneringen in het gebied en dat er geen noemenswaardige Poolse populatie woonde.³⁵ Op 20 maart 1921 vond een volksraadpleging plaats waar de bevolking kon kiezen of zij Duits of Pools was. 59,6% koos voor Duitsland, 40,3% voor Polen waarbij de meeste mensen in het zuidoosten van de regio kozen voor Polen en er in het noordwesten vooral gekozen werd voor Duitsland. In de industriële regio was geen duidelijke meerderheid waarneembaar voor één van beide keuzes. De patstelling werd doorbroken toen Poolse patriotten met steun van de Fransen de grens overstaken en een opstand begonnen in het industriële hart van de regio. Gevechten tussen Polen en Duitsers braken uit tot de Volkenbond ingreep en besloot Opper-Silezië te delen door het industriële hart.

De deling van Opper-Silezië in het Poolse woiwodschap en de Duitse provincie luidde het begin in van de verschillende beleidsmaatregelen die werden genomen door Duitsland en Polen om hun delen respectievelijk meer Duits of Pools te maken.³⁶ Het werd de Polen toegestaan het gebruik van de Duitse taal in te perken in het woiwodschap door het onderwijs in het Duits te beperken en daarnaast inscripties te verwijderen. Daarnaast werden etnische Duitsers in Polen getroffen door een maatregelen die het doel hadden ze ofwel te laten assimileren in de Poolse maatschappij of te emigreren.³⁷ De Duitsers maakten in hun Opper-Silezische provincie gebruik van gelijksoortige technieken maar hadden weinig aandacht voor de problemen van de Duitse minderheid in Polen. Door de toenemende spanningen werd het gebruik van de Poolse taal in het Duitse deel en vice versa verboden in 1939.³⁸

Naast de Polen en Duitsers was er nog een aanzienlijke groep Schlonzokken aanwezig in het industriële deel van Opper-Silezië. Demshuk stelt dat deze groep het beste de Opper-Silezische identiteit weergeeft, namelijk katholiek en regionaal. Ze voelden zich in het algemeen niet Pools

³⁴ K. Wódz, 'The Silesian Case : Silesian Identity in a region of the Polish State' in: D. Smith en E. Wistrich eds., *Regional Identity & Diversity in Europe – Experience in Wales, Silesia and Flanders* (Londen, 2007) p.64-101. Alhier p.64-65.

³⁵ A. Demshuk, *The Lost German East*, p.44.

³⁶ T. Kamusella, 'The Szlonzokian Ethnolect in the Context of German and Polish Nationalism', *Studies in Ethnicity and Nationalism* 4 (2004), p.19-39 Alhier p.27.

³⁷ H. Service, *Germans to Poles*, p.14.

³⁸ Ibidem, p.27.

of Duits maar hadden wel sterke banden met beide nationaliteiten.³⁹ Hun taal was een Poolse dialect maar vaak beheersten zij het officiële Pools niet waardoor officiële documenten doorgaans in het Duits werden opgesteld. Doordat de keuze bij de volksraadpleging beperkt was tot de Poolse en Duitse nationaliteit kon deze bevolkingsgroep geen goede keuze maken die aansloot bij de eigen nationalistische wens.

Voor de scheiding van Opper-Silezië bestond er naast de Poolse en Duitse nationalistische groeperingen ook een protonationale Schlonzokbeweging onder leiding van de lokale katholieke clerus die streefde naar een natiestaat voor Schlonzokken waarin het Duits en Pools als officiële talen zouden bestaan naast het eigen dialect dat zou worden toegestaan in de informele setting.⁴⁰ De protonationale beweging van de Schlonzokken werd na de scheiding in 1922 de kop ingedrukt.

In eerste instantie mochten Schlonzokken hoge posten bekleden in het woiwodschap maar vanwege hun gebrekkige kennis van de officiële Poolse taal werden vele functionarissen al snel uit hun functie ontheven. Dit leidde tot een vervreemding van de Schlonzokken van de Poolse staat waardoor zij hun eigen identiteit steeds sterker benadrukten of toenadering zochten bij de Duitsers. Na 1926 werd gepoogd de Schlonzokken om te vormen in een Poolse regionale groep door onder andere het invoeren van een militaire dienstplicht en onderwijs in de Poolse taal.

In het Duitse deel van Opper-Silezië werden de Schlonzokken als tweetalig beschouwd, waarbij benadrukt werd dat het eigen dialect sterk afweek van de Poolse taal en een eigen Opper-Silezische taal was. De Duitsers legden een sterk verband tussen de eigen cultuur en die van de Schlonzokken waardoor de Schlonzokken werden gecategoriseerd als ‘eigensprachiger Kulturdeutsche’. Hiermee verbraken de Duitsers de Centraal-Europese gedachte dat nationaliteit vooral samenviel met de taal. Door de nadruk te leggen op de culturele overeenkomsten konden de Schlonzokken worden opgenomen door de Duitse natie.

De werkwijze van de Duitsers valt te verklaren door het begrip ‘Mitteleuropa’ toe te passen. ‘Mitteleuropa’ was een begrip dat niet alleen een geografische betekenis had maar als politieke constructie ontstond in de vroege negentiende eeuw als conservatieve tegenhanger van het revolutionaire Napoleontische Europa.⁴¹ Het begrip raakte al snel verbonden met de Duitse expansionistische ideeën als de ‘Drang nach Osten’. In de late negentiende eeuw zagen Duitse

³⁹ Demshuk, *The Lost German East*, p.43.

⁴⁰ T. Kamusella, ‘The Schlonzokian Ethnolect’, p.28.

⁴¹ G. Delanty, *Inventing Europe – Idea, Identity, Reality* (New York, 1995), p.102.

nationalisten een speciale rol voor Duitsland weggelegd als tegenhanger van het Angelsaksische materialisme en de barbaarse Russische cultuur.⁴² Na de Eerste Wereldoorlog speelde het pangermanisme een steeds grotere rol en werd het voor de Duitsers die na het verdrag van Versailles geïsoleerd raakten een aantrekkelijk idee om zich weer aan te sluiten het Duitse Rijk. Dit had te maken met de onvrede die ontstond door de grenzen die na het uiteenvallen van de grote Europese rijken werden getrokken.

Met de inval van Polen door de Duitsers in 1939 werd Silezië weer volledig onderdeel van het Duitse Rijk. Na de inval voerden de Duitsers een actief beleid om Polen te verdrijven om zo woongebied voor etnische Duitsers te creëren. Dit ging gepaard met vele wreedheden tegen de bevolking. In 1941 werd in de westelijke geannexeerde Poolse gebieden begonnen met een etnische screening die het doel had Poolse burgers met Duitse banden te identificeren.⁴³ De screening vond plaats door middel van het invullen van vragenlijsten waarin persoonlijke informatie werd gevraagd. Aan de hand van de antwoorden werden de deelnemers ingedeeld in vier verschillende categorieën in de deutsche Volksliste. Wie in de eerste twee categorieën viel werd gezien als etnisch Duits en kon aanspraak maken op volledig burgerschap, het zogenaamde Reichsbürgerschaft. De derde en vierde categorie bestonden uit personen die geen directe linguïstische of culturele band met de Duitse bevolking lieten zien maar wel werden beschouwd als afstammelingen van Duitsers en daardoor deutschstämmig waren. Deze deutschstämmigen konden geen aanspraak maken op het volledige burgerschap maar konden wel lid worden van de staat, zij waren Staatsangehörig.⁴⁴ In het vooroorlogse Poolse deel van Opper-Silezië werd de screening verplicht gesteld en werd 95% van de populatie op de Volksliste geplaatst waarvan 73% in de derde categorie. Service verklaart het hoge aantal Sileziërs dat op de Volksliste werd geplaatst vanuit de Duitse behoefte aan arbeid in de kolenbouw en de staalindustrie. Daarnaast was er behoefte aan grote aantallen manschappen die onderdeel konden worden van de Wehrmacht. Volgens Service leidden deze behoeften tot een ruimere interpretatie van Duitse afkomst en etniciteit in de comités die de vragenformulieren beoordeelden.⁴⁵

⁴² G. Delanty, *Inventing*, p.105.

⁴³ H. Service. *Germans to Poles*, p.32.

⁴⁴ *Ibidem*, p.32.

⁴⁵ *Ibidem*, p.158.

Deelconclusie

In dit hoofdstuk is vastgesteld dat de identiteiten in Silezië vooral werden bepaald door de etniciteiten in de regio. Deze etniciteit werd voornamelijk gebaseerd op de afkomst en de gesproken taal van de Sileziërs. Er kan dus gesproken worden van Poolse en Duitse Sileziërs. Daarnaast hadden de Schlonzokken in Opper-Silezië een sterke eigen identiteit, die blijkt uit het streven naar een eigen natiestaat. Door de Poolse en Duitse kenmerken die onderdeel waren van de Schlonzok-identiteit probeerden de Poolse en Duitse natiestaten zich deze groep toe te eigenen. Dit gebeurde door nadruk te leggen op het Poolse karakter van de taal of de Duitse afstamming en culturele invloed. Daarnaast was er een sterke rol weggelegd voor het onderwijs om de Schlonzokken te laten aansluiten bij de natiestaten en werden zij gedwongen Pools of Duits te gebruiken. Dit duidt op een actief beleid om de regionale identiteit aan te laten sluiten bij de nationale identiteiten.

Hoofdstuk 2: Het vertrek van de Duitsers uit Silezië en Poolse Nationale Verificatie

In de zomer van 1944 lanceerde de Sovjetunie het grote offensief dat uiteindelijk zou leiden tot de overwinning op Nazi-Duitsland. In januari 1945 waren de Russische soldaten zo ver gevorderd dat zij Silezië binnentraden. De Russische maarschalk Georgi Zhukov moedigde zijn manschappen aan de Duitsers zonder mededogen te verslaan en te denken aan het geweld wat de Duitsers tegen hun familieleden hadden gebruikt.⁴⁶ Het vele geweld bracht een grote vluchtbeweging op gang richting het westen. Ongeveer 3 miljoen Duitsers ontvluchtten Silezië.⁴⁷

Voordat Stalin zijn troepen richting het westen stuurde had hij er zich van verzekerd dat hij het oostelijke deel van Polen bij de Sovjetunie kon voegen. Dit deel had de Sovjetunie al in 1939 verkregen door een afspraak met de Nazi's waardoor Polen werd verdeeld door de Russen en Duitsers. Bij de conferentie van Teheran in november 1943 claimde Stalin de oostelijke Poolse gebieden. Hierbij stelde Stalin dat deze gebieden niet als strikt Pools hoefden te worden beschouwd vanwege de verschillende bevolkingsgroepen zoals de Oekraïners en Wit-Russen die er woonden, Daarnaast wees Stalin erop dat de splitsing van Polen grotendeels samenviel met de door de Britse minister van Buitenlandse Zaken, Lord Curzon, getrokken grens in 1920.⁴⁸ Als compensatie voor het Poolse verlies stelde Stalin voor de westelijke Poolse grens te verplaatsen naar de Oder. Bij de Conferentie van Potsdam in de zomer van 1945 besloten de Verenigde Staten, het Verenigd Koninkrijk en de Sovjetunie op 31 juli dat de westelijke grens van Polen zou komen te liggen bij de Oder en Neisse tot de definitieve grens zou worden getrokken bij een latere vredesconferentie. Op dezelfde dag werd besloten dat alle Duitsers in Polen, Tsjechoslowakije en Hongarije zouden worden verplaatst naar Duitsland.⁴⁹ De verdrijvingen die al bezig waren moesten worden gestopt totdat de geallieerde bezettingszones klaar waren voor de opvang van de Vertriebenen. De handelswijze van de geallieerde mogendheden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog verschilt duidelijk van de handelswijze die aan het einde van de Eerste Wereldoorlog werd toegepast. Na de Eerste Wereldoorlog werd het zelfbeschikkingsrecht van de verschillende volkeren zeer belangrijk geacht, de volksraadpleging in Opper-Silezië in 1921 is hiervan een voorbeeld. Na de Tweede

⁴⁶ W. Hitchcock, *The Bitter Road to Freedom – The Human Cost of Allied Victory in World War II Europe* (New York, 2008), p.161.

⁴⁷ Ibidem, p.167.

⁴⁸ Ibidem p.151.

⁴⁹ H. Service, *Germans to Poles*, p.52.

Wereldoorlog werd er buiten de betrokken landen besloten etnische natiestaten te creëren. Een belangrijke factor hierbij was de Russische dominantie in Oost-Europa die het Stalin mogelijk maakte veel eisen te stellen.

Voordat de geallieerden besloten de Duitse bevolking te verplaatsen waren al etnische zuiveringen tegen Duitsers bezig. De Conferentie van Potsdam was een reactie tegen de wilde verdrijvingen waarbij Poolse militie het recht in eigen hand namen en Duitsers verdreven. In de zomer van 1945 begonnen de gewelddadige en grotendeels ongeorganiseerde verdrijvingen van Duitsers die vooral waren gebaseerd op wraakgevoelens.⁵⁰ Een voorbeeld van de wreedheid wordt gegeven door een anonieme voormalige lerares:⁵¹

“Die Deutschen waren für die Polen wie für die Russen vogelfrei. In den ersten Wochen nach dem Waffenstillstand erhielten wir mit vieler Mühe irgendein zerschlagenes und verunreinigtes Zimmer inmitten der Stadt. Einige der veruffensten und hässlichsten Strassen im Stadtinnern wurden uns Deutschen zugewiesen. Vereinzelt bewohnten Deutsche auch Wohnungen in weiter ausserhalb gelegenen strassen, aber meist war dies nicht von längerer Dauer, denn stündlich konnte man damit rechnen, mit Fusstritten und Pfüffen und unter Verlust seiner letzten Habe herausbefördert zu werden.

Die chaotischen zustände steigerten sich von Woche zu Woche. Die Polen wurden immer zudringlicher. Zweimal im Juli 1945 versuchten sie, in Schlesien schlagartig zu vertreiben. Die Haustüren wurden eingeschlagen, bewaffnete Polen und zum Teil auch Russen drangen in die Wohnungen ein und warfen mit Gewalt alle Hausbewohner binnen fünf Minuten auf die Strasse. Diese konnten nur das mitnehmen, was sie in der Hast erreichen konnten. Völlständig ausgeplündert und verwüstet boten die Wohnstätten nach ganz kurzer Zeit einen entsetzlichen Anblick. Auf Kranke wurde keinerlei Rücksicht genommen. Viele betteten ihre Kranken in einen Leiterwagen und zogen so nach Westen.”

Het fragment laat zien dat veel bezittingen van Duitsers in het westelijke deel van Polen werden geplunderd. Deze plunderingen en verdrijvingen vonden plaats onder het gezag van Poolse ambtenaren die door een overeenkomst tussen de Sovjetunie en het Poolse Comité voor Nationale Bevrijding de controle kregen over vooroorlogse Duitse oostelijke gebieden waaronder regio's in westelijk Opper-Silezië.⁵² Al voor de Duitse capitulatie werden

⁵⁰ H. Service, *Germans to Poles*, p.95.

⁵¹ T. Schieder, *Dokumentation* band 2, p.364.

⁵² H. Service, *Germans to Poles*, p.81.

operationele groepen vooruit gestuurd om kleine vormen van Pools bestuur op te zetten. In Neder-Silezië duurde dit proces tot mei 1945 omdat het hele gebied nog niet bezet was door de Russen.

Het instellen van regionaal Pools bestuur in Silezië vond plaats in een periode van chaos en verwarring. Veel Duitsers die gevlucht waren voor het oorlogsgeweld keerden terug naar hun herkomstregio en hadden de autoriteiten te kampen met de aanwezigheid van het Rode Leger dat ook na de Duitse capitulatie bleef plunderen en burgers van zowel Poolse als Duitse afkomst aanviel.⁵³ Daarnaast hadden de regio's te kampen met overbevolking omdat niet alleen de Duitsers terugkeerden maar ook de Polen uit de Kréśy die aankwamen en er veel regionale veranderingen plaatsvonden. De fotograaf Josef Buhl beschreef hoe de Polen aankwamen in zijn dorp Grottkau:⁵⁴

‘Mit Schrecken hörten wir, dass Polenfamilien, aus dem Osten kommend, unsere dörfer “besiedeln” wollten. Wir hielten unseren Bürgermeister für einen Schwarzseher, als er sagte: “In nächster Woche wird auch über unser Dorf die Katastrophe hereinbrechen!” Und sie kam, unser Gelöbnistag, der 28. Juni, wird uns deshalb unvergesslich bleiben. Mit Lastautos kamen sie, von Saybusch und von Galizien. Zunächst plünderten die Chauffeure, was sie eben vorfanden, Möbel, Nähmaschinen, zerbrachen Kirschbäume und zertrampelten die Erdbeerbeete. Na, die verliessen uns ja bald wieder. Aber die anderen verliessen uns nicht mehr. Jedes Haus wurde belegt mit einer oder mehreren Familien. Sie bewohnten unsere besten Zimmer, nicht nur die besten Möbel nahmen sie sich, auch noch vorhandenes Vieh sowie Kleidungsstücke, Werkzeuge; es gehörte ihnen eben alles, was bis dahin noch unser Eigentum gewesen. Eines nur nahmen sie uns nicht weg, die Arbeit. Arbeiten durften und mussten wir.’

Na de komst van de Polen werd Buhl, samen met andere dorpsbewoners, gevangengenomen en geïnterneerd met de bedoeling om naar het kamp Lamsdorf te worden verplaatst. Buhl wist echter te ontsnappen en terug te keren naar Grottkau waar hij ontdekte dat de school inmiddels al Pools was geworden.⁵⁵

Om de overbevolking tegen te gaan gingen de autoriteiten in tegen het verbod van de geallieerden om Duitsers te verdrijven naar de geallieerde bezettingszones en deporteerden zij tienduizenden Duitsers uit Silezië en Danzig richting de Sovjetzone.⁵⁶ In februari 1946 zagen

⁵³ H. Service, *Germans to Poles*, p.88.

⁵⁴ T. Schieder, *Dokumentation* Band 2 (Gross-Denkte/Wolfenbüttel, 1953), p.790.

⁵⁵ *Ibidem*, p.794.

⁵⁶ H. Service, *Germans to Poles*, p.103.

de Britten in dat de overbevolking een te groot probleem werd en namen zij honderdduizenden vluchtelingen op in hun bezettingszone.

Naast het beheersen van de overbevolking zetten de lokale Poolse autoriteiten een screening, de Nationale Verificatie, op waarmee de gewilde nationale, etnische eenheid moest worden bereikt. Deze screening doet denken aan de Deutsche Volksliste die werden opgesteld door de Duitse bezetter in de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog. Service schrijft dat beide screenings niet slaagden in hun doel om duidelijkheid te creëren omdat het aantal categorieën te klein was.⁵⁷ De Schlonzokken zoals behandeld in het eerste hoofdstuk zijn een voorbeeld van een groep die een sterke identiteit had en niet zomaar kon aangeven zich Duits of Pools te voelen. De Poolse officials die in het voorjaar van 1945 in Opper-Silezië arriveerden vroegen de inwoners formulieren in te vullen waarmee ze hun Poolse identiteit konden aantonen. Criteria die door de comités werden meegenomen bij de bepaling van de identiteit waren hoe diegene had gestemd bij de volksraadpleging van 1921 en of diegene had meegedaan aan de opstand tegen de Duitsers in datzelfde jaar.⁵⁸ Iedereen waarvan de Poolse identiteit geverifieerd kon worden was vrij om te blijven wonen in de nieuwe Poolse territoria. Degenen die niet geverifieerd konden worden of weigerden de vragenlijst in te vullen werden beschouwd als Duits en werden geïnterneerd in kampen. In deze kampen leefden zij onder zware omstandigheden en moesten zij dwangarbeid verrichten.⁵⁹

Bij de Nationale Verificatie stuitte de Polen op de problematische identiteit van de Opper-Sileziërs omdat de aanname die in januari 1945 was gemaakt dat degenen die vluchtten voor het Rode Leger etnisch Duits moesten zijn niet bleek te kloppen. Veel vluchtelingen bleken zichzelf te identificeren met de streek waar ze woonden in plaats van een natie waartoe zij geacht werden te behoren.⁶⁰ Desondanks werden veel Opper-Sileziërs toch gezien als etnische Polen door de autoriteiten. Slechts degenen die zich expliciet uitten als Duits werden niet als Pools gezien. Volgens de Poolse socioloog Stanislaw Ossowski waren de sprekers van het Schlonzok etnische Polen waarbij het Poolse nationale besef nog niet volledig was ingedaald. Ossowski hanteert hierbij een natiebesef dat etniciteit afhankelijk was van de taal die gebruikt werd.⁶¹ In Neder-Silezië speelde de Nationale Verificatie een kleinere rol omdat slechts een

⁵⁷ H. Service, 'Sifting', p.655.

⁵⁸ Ibidem, p.660.

⁵⁹ Ibidem, p.663.

⁶⁰ H. Service, *Germans to Poles*, p.177.

⁶¹ Ibidem, p.180-181.

klein gedeelte van de populatie Pools of een verwant dialect sprak. Ongeveer 17.000 mensen werden in Neder-Silezië geverifieerd als Pools.⁶²

Naast de internering en selectie van Duitsers voerden de Polen een actief beleid om alles wat Duits was te verwijderen uit het straatbeeld. Dit ging zelfs zo ver dat grafstenen voorzien werden van Poolse inscripties. Voor de Duitsers die achterbleven in Silezië leidde dit tot een gevoel van vervreemding in de eigen Heimat:⁶³

“Life in the cities appears to be extinguished. Everywhere, there are only Polish voices, Polish national emblems, Polish inscriptions greeting returnees and settlers. Everything is so arranged as if Silesia were an ancient Polish land that Germans took away from the Poles, and thus if now an old injustice was being made right.”

Deelconclusie

In dit hoofdstuk is de basis van de identiteit als Heimatvertriebene voor Sileziërs uiteengezet en hoe hun omgeving snel veranderde door de toestroom van Polen uit het oosten en het beleid van de Poolse overheden om de Duitse geschiedenis te verwijderen uit de regio. Uit de aangehaalde getuigenissen blijkt de grote invloed die het einde van de oorlog, de komst van de Polen, het verwijderen van de Duitse geschiedenis in de regio en de verdrijving heeft gehad op de Duitse Sileziërs. Ook blijkt dat de Poolse overheid bij hun verificatie-actie slechts heeft geprobeerd de Duitsers van de andere inwoners van Silezië te scheiden en dat de Schlonzokken als Pools werden beschouwd. De Poolse overheid streefde naar een volledig Pools Silezië en had geen oog voor de regionale identiteit in Opper-Silezië.

⁶² H. Service, *Germans to Poles*, p.183.

⁶³ A. Demshuk, *The Lost German East*, p.101.

Hoofstuk 3: Vertriebenen in West-Duitsland en hun herinnering aan Silezië

De Vertreibung bracht meer dan 12 miljoen Duitsers in beweging die moesten worden opgevangen in de geallieerde bezettingszones. Van deze 12 miljoen kwam 9 miljoen in de bezettingszones terecht die de latere Bondsrepubliek zouden vormen. Deze gedeelde vluchtervaring was een belangrijke basis van identiteit van de groep. De eerste Vertriebenenorganisaties ontstonden op basis van sociale, culturele en religieuze banden.⁶⁴ Eind jaren '40 ontstonden twee concurrerende organisaties die de Vertriebenen vertegenwoordigden. De Landmannschaften waren georganiseerd op basis van herkomstgebieden en zouden begin jaren '50 worden verenigd in het overkoepelende Verband der Landmannschaften. Deze landmannschaften wisten honderdduizenden mensen op de been te brengen.⁶⁵ De andere overkoepelende organisatie was de Bund der Vertriebenen Deutschen. Deze organisatie had een nationale leiding en was hiërarchisch onderverdeeld in regionale en plaatselijke afdelingen. Anders dan de Landmannschaften richtte de Bund zich op de plekken waar de Vertriebenen kwamen te wonen. In de jaren '50 kwam er naast deze belangenorganisaties een politieke partij die zich richtte op de Vertriebenen. Deze partij, de Gesamtdeutsche Bund/Bund der Heimatvertriebenen und Entrechteten, had kort succes in de politiek en maakte deel uit van de regeringscoalitie in 1953 samen met het CDU, de FDP en DP. Halverwege de jaren '50 versplinterde de partij en verloor zij veel kiezers aan het CDU en andere partijen. Deze partijen namen vaak dezelfde standpunten in als het ging om de Vertriebenen. In dezelfde tijd bleven de Landmannschaften en de Bund der Vertriebenen Deutschen belangrijk, deze organisaties fuseerden in 1958 tot Bund der Vertriebenen. De verschillende organisaties hadden aandacht voor sociale vraagstukken vanwege de slechte positie die de Vertriebenen hadden in de bezettingszones en de latere Bondsrepubliek. Veel Vertriebenen voelden zich buitengesloten en hadden daarnaast te kampen met armoede. Naast aandacht voor de binnenlandse problemen besteedden de organisaties ook aandacht aan het onrecht dat de Vertriebenen in hun ogen was aangedaan en riepen zij op tot een herziening van de Oder/Neisse-grens bij een vredesconferentie waar een gekozen regering van het herenigde Duitsland aan zou deelnemen.⁶⁶ De leiders wilden een terugkeer naar de voormalige Heimat

⁶⁴ P. Ahonen, 'Domestic constraints on West German Ostpolitik – The Role of Expellee Organizations in the Adenauer Era', *Central European History* 31 (1998), p.31-63, alhier p.33.

⁶⁵ R. Moeller, 'Sinking Ships, the Lost Heimat and Broken Taboos – Günter Grass and the politics of Memory in Contemporary Germany', *Contemporary European History* 12 (2003), p.147-181, alhier p.152.

⁶⁶ Ahonen, 'Domestic constraints', p.36.

bewerkstelligen en gebruikten daarbij het Heimatrecht als een door god gegeven basisrecht. Het Heimatrecht werd gekoppeld aan het begrip Selbstbestimmung van het volk en greep daarmee terug op de situatie na de Eerste Wereldoorlog toen volksraadplegingen werden georganiseerd waarin regio's mochten stemmen bij welk land zij wilden horen. De retoriek van de leiders van de Vertriebenenorganisaties leek veel weerklank te vinden bij hun achterban wat een belangrijke reden was voor de West-Duitse overheid om de gebieden ten oosten van de Oder en Neisse niet los te laten en deze te blijven claimen als grondgebied.⁶⁷ In werkelijkheid bleek dat veel Vertriebenen vaak geen terugkeer wensten naar hun oude gebieden. Dit had deels te maken met de transformatie te maken die in het vorige hoofdstuk was beschreven. De Vertriebenen waren vaak lid van de belangenorganisaties vanwege hun economische positie en de mogelijkheid om de oude Heimat een levendige herinnering te laten blijven.⁶⁸ Faehndrich beschrijft de identiteit van de Vertriebenen of Flüchtlinge als een middel wat ingezet werd om aandacht te krijgen voor hun problemen omdat zij in eerste plaats Bundesbürger waren.⁶⁹

Een belangrijk moment voor de Vertriebenen was de invoering van de Lastenausgleichsgesetz die erop zag dat de oorlogsschade gedeeld werd door de hele Duitse bevolking en daarmee nivellerend werkte. De Lastenausgleichsgesetz was zeer belangrijk voor andere Duitse burgers omdat ook zij vaak oorlogsschade hadden geleden en ook werden geconfronteerd met de komst van Vertriebenen die moesten worden opgevangen in het land. De minister van Vertriebenen, Hans Lukaschek, schetste de moeilijke situatie in een toespraak in 1951:⁷⁰

“One of the most difficult problems, with which the Federal Republic was at once faced, was the necessity of providing millions of people with some kind of shelter. The difficulty of this task was doubled by the enormous extent of the destruction, particularly in West Germany, caused by aerial warfare. Even after recourse has been had to all available living space, roughly 5 million dwellings are still lacking, and, as a result of the natural increase of the population, 200 000 more dwellings are needed every year. In the Federal Republic, however, only 300 000 to 350 000 dwellings are built every year, since the capacity of the building industry and the financial situation do not at present permit of more.”

⁶⁷ A. Demshuk, ‘What was the “Right to the Heimat”? West German Expellees and the Many Meanings of Heimkehr’, *Central European History* 45 (2012), p.523-556 alhier p.524.

⁶⁸ A. Demshuk, ‘Right to the Heimat’, p.533.

⁶⁹ Faehndrich, *Endliche Geschichte*, p.96.

⁷⁰ H. Lukaschek, *The German Expellees – A German Focal Problem* (Bonn, 1952), p.4.

Herinnering aan de oude Heimat

De verschillende Landmannschaften organiseerden regelmatig bijeenkomsten waar de oude, regionale Heimat van de Vertriebenen werd herdacht. Een voorbeeld van een Heimatbijeenkomst was de Schlesische Heimatwoche die in 1950 in Keulen werd georganiseerd en in de belangstelling stond van de gemeenteraad. Burgemeester Schwering sprak uit dat het belangrijk was dat de stad Keulen zou denken aan het lot van de grootste Silezische stad, Breslau, en wees op de gelijkenissen van die de inwoners van beide steden hadden.⁷¹ Veel inwoners van Keulen waren door de vele bombardementen verdreven uit hun stad en zouden zich dus kunnen inleven met de Vertriebenen uit het voormalige Oosten van het land. Schwering wilde de Breslauer een plek geven door de stad Keulen een zogeheten Patenschaft, stedenband met een herkomstplaats van Vertriebenen, op zich te laten nemen. Over dit voornemen ontstond in een latere raadsvergadering discussie toen de KPD-fractie aangaf niet in te stemmen met een stedenverband en de bijbehorende verplichtingen als de ellende van de Keulenaren zelf nog niet was opgelost, zeker omdat het een stad in een andere staat betrof.⁷² Deze laatste toevoeging leidde ertoe dat toe dat de FDP stelde dat er nog geen vredesverdrag was en dat de gebieden ten oosten van de Oder en Neisse dus nog steeds Duits grondgebied waren. De burgemeester en de rest van de gemeenteraad sloten zich aan bij dit standpunt en verkondigden dat *“Unsere Haltung zum Osten steht ausser allem Zweifel, so dass darüber gar nicht gesprochen zu werden braucht.”* Deze mening is niet verwonderlijk gezien de grote electorale betekenis van de Vertriebenen en de wens van de stad om het Patenschaft op zich te nemen.

De Patenschaften waren een verbinding van West-Duitse steden met Vertriebenen uit een bepaalde stad of regio. Het was geen band met de stad zoals die op dat moment in het buitenland bestond.⁷³ De Patenschaften werden gesubsidieerd met het oog op het in stand houden van de cultuur van de Vertriebenen en daarmee de wens voor territoriale herziening. De Heimattreffen die door de Patenschaften werden georganiseerd werden druk bezocht en waren voor veel Vertriebenen gelegenheden waar ze oude bekenden tegenkwamen en verhalen deelden over hun oude woongebieden. Door de gelegenheden die de Vertriebenen kregen om hun verleden te delen groeiden de Patenschaften uit tot een ‘surrogaat-Heimat’ die de wens om terug te keren

⁷¹ Historisches Archiv Köln, Verhandlungen der Stadtvertretung zu Köln vom Jahre 1950, inv. nr. 3171, raadsvergadering 12 oktober 1950.

⁷² Historisches Archiv Köln, Verhandlungen der Stadtvertretung zu Köln vom Jahre 1950, inv. nr. 3171, raadsvergadering 18 december 1950.

⁷³ A. Demshuk, ‘Godfather Cities’, p.225.

deed verdwijnen. Veel Vertriebenen voelden zich thuis in West-Duitsland ten midden van hun bekenden.⁷⁴ De behoefte om de Heimat te kunnen herinneren was groter dan de behoefte om daadwerkelijk terug te keren naar de Heimat, waarvan de meeste Vertriebenen wisten dat die sterk veranderd was.

Een grote rol in de herinneringscultuur was weggelegd voor de Heimatbücher die vaak verkrijgbaar waren bij de Heimattreffen. In Opper-Silezische Heimatbücher werd vaak stilgestaan bij het referendum van 1921, de opstand na het referendum en de verhouding van nationaliteiten in het gebied. In veel van deze werken wordt vaderlandsliefde als belangrijk kenmerk van de Sileziërs beschreven en wordt ook de meerderheid voor Duitsland bij het referendum beschreven.⁷⁵ Hierbij gingen de auteurs uit van de gehele regio Silezië en laten zij de grote verschillen tussen Opper- en Neder-Silezië achterwege.

Jutta Faehndrich heeft een groot aantal Heimatbücher onderzocht en kwam tot de conclusie dat de Vertreibung heeft gezorgd dat mensen die voorheen niks met elkaar te maken hadden door de vluchtervaring één groep gingen vormen.⁷⁶ Vertriebenen zelf schreven dat het beeld van de Heimat duidelijker werd nadat zij verdreven werden: *”Was uns die Heimat bedeutet, ist uns erst klargeworden, nachdem wir sie verloren hatten.”*⁷⁷

Het Heimatbuch *Silesia in Pictures* begint met een voorwoord dat de liefde van een Sileziër voor zijn Heimat illustreert.⁷⁸

“What a blessed dream! When first I was driven into exile from my home in Silesia, I had but to close my eyes at night for hundreds of familiar scenes to rise before me. They stayed with me throughout the long watches of the night, and gradually took on a reality from which it was anguish to tear myself away. Dear hands stretched out to me, and I sought to grasp them. But the more eagerly I tried to reach them, the swifter they were to evade my touch. At the dawn, my dreams faded; the host of loved ones melted, leaving me desolate and forlorn.

Now that has changed. For I can feast eyes and soul on the many pictures of my lost home that are here pleasurably reproduced and conveniently bound.

⁷⁴ A. Demshuk, ‘Godfather Cities’, p.240-245.

⁷⁵ A. Demshuk, ‘Godfather Cities’, p.242.

⁷⁶ J. Faehndrich, *Eine endliche Geschichte – Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen* (Keulen, 2011), p.38.

⁷⁷ Ibidem, p.38.

⁷⁸ A. Teuber, *Silesia in Pictures – A Record of Remembrance* (München, 1956), p.3.

Places I visited as a young man beckon to me from these pages. Each picture begs me to wish it god-speed on its way to gladden Silesian hearts. Each will find its predestined goal, and I send a greeting with every one of them, casting from my dreary exile a net of loving messages over the whole of Germany and over our lost home. I can hear bells ringing from the churches of our fathers, and the echoes they send ringing from heart to heart.”

Het boek bevat naast foto's een korte geschiedenis van Silezië en biedt een overzicht van de belangrijkste beroepen en ambachten in de regio zoals de glasindustrie. Daarnaast wordt er veel aandacht besteed aan wat typisch Silezische cultuur wordt gevonden zoals klederdracht en de gesproken dialecten. Deze dialecten zijn volgens de auteur een bewijs van de diepe Duitse wortels van de regio.⁷⁹ Een opvallende gebeurtenis die wordt aangehaald in het werk is de Slag bij Wahlstatt in 1241. Volgens de auteur was Silezië de eerste Duitse provincie waar bloed werd vergoten bij een Aziatische invasie van Europa.⁸⁰ In de jaren '50 werden de Russen vaak beschreven als Aziaten en wordt een link gelegd tussen de veldtochten van de Mongolen en de Russen. Ook oproepen tot Heimkehr zijn te vinden in het werk van Teuber.⁸¹

“The Silesian's love of home coordinates the many impulses of his nature that pull him in every direction. He can calm his turbulent breast only by throwing himself on the soil of his beloved home. Even in exile he finds peace through the very pain of his longing for home.”

Opvallend aan *Silesia in Pictures* is dat er met geen woord wordt gerept over de andere volkeren waarmee Duitsers lange tijd de regio hebben gedeeld. De herinnering aan de Heimat lijkt vooral overheerst te worden door nostalgie en laat enkel ruimte voor het Duitse land wat verloren is gegaan. Bijzonder aan *Silesia in Pictures* is dat het niet te plaatsen is binnen de kaders van Ulrike Frede waarin de Heimatbücher waren bedoeld voor de voormalige bewoners van de gebieden, de oudere generatie die kampte met heimwee en de inwoners en politici van de Bondsrepubliek die geïnformeerd moesten worden. Het werk van Teuber is gericht op een internationaal publiek, wat erop wijst dat de Vertriebenen ook buiten de landsgrenzen aandacht wilden voor hetgeen gebeurd is in hun oude woonomgeving.

Een Heimatbuch waarin op volkskundige wijze aandacht wordt besteed aan de Sileziërs is *Deutsche Heimat Ohne Deutsche – Ein ostdeutsches Heimatbuch* van Lutz Mackensen waarin

⁷⁹ A. Teuber, *Silesia in Pictures*, p.13.

⁸⁰ A. Teuber, *Silesia in Pictures*, p.27.

⁸¹ Ibidem, p.51.

de Sileziërs worden beschreven als de grootste van de deutschen Neustämme.⁸² Kort beschrijft Mackensen de geschiedenis van de Sileziërs en hoe zij de Duitse cultuur in centraal Europa hebben verspreid en daarnaast zeer actief waren bij het stichten van Duitse kolonies in Oost-Europa. Over de identiteit van Opper-Sileziërs en Schlonzokken schrijft Mackensen dat zij ‘*Kulturdeutschen, die sich schon seit viele Generationen trotz polnischer Muttersprache als zum deutschen Kulturkreis, zur schlesischen Schicksalgemeinschaft zugehörig fühlten*’,⁸³ waardoor er toch een homogene Silezische identiteit zou moeten bestaan. Kenmerkend voor de Sileziërs is volgens Mackensen dat zij humorvol zijn, beschikken over zelfspot, zeer vlijtig zijn en zich het meest op hun gemak voelen in hun Heimat.⁸⁴ Door deze positieve eigenschappen te verbinden aan de wens van de Sileziërs om in hun Heimat te zijn impliceert Mackensen dat terugkeer van de Sileziërs, als voormalige kolonisatoren, nodig is om hun eigenschappen zo goed mogelijk te benutten. In latere Heimatbücher ziet Faehndrich een ombuiging van deze redenering en zou de ‘Siedlergeist’ ten goede zijn gekomen van de Bondsrepubliek doordat de Sileziërs snel integreerden en bijdroegen aan het Wirtschaftwunder.⁸⁵ Het werk van Mackensen combineert educatieve hoofdstukken over de landschappen, volkskunde en culturele waarde van de provincies met gedichten en kinderliederen over de Heimat en foto’s van de provincies om het werk voor een groot publiek aantrekkelijk te maken. *Deutsche Heimat Ohne Deutsche* spreekt hiermee duidelijk de verschillende publieken aan zoals ze zijn ingedeeld door Frede.

Deelconclusie

In dit hoofdstuk is getoond hoe de Heimatvertriebenen in de Bondsrepubliek werden opgenomen en hoe zij hun eigen verleden verwerkten in bijeenkomsten van Landmannschaften en Patenschaften en in Heimatbücher. De Heimatvertriebenen werden als politiek middel geïnstrumentaliseerd door alle regionale verschillen weg te nemen en ze als één groep neer te zetten die slachtoffer was van zeer groot onrecht dat de Bondsrepubliek was aangedaan door de Geallieerden. Dat de Vertriebenen geen homogene groep vormden bleek uit de organisatie van de herinneringsbijeenkomsten en de uitgave van Heimatbücher die zeer sterk gericht waren op de verschillende herkomstregio’s van de Vertriebenen. Bij bijeenkomsten haalden Sileziërs vooral herinneringen op aan hun oude Heimat maar ontbrak het streven om terug te keren. Zij wisten dat hun oude Heimat zeer sterk veranderd was door de Poolse overheid.

⁸² Lutz Mackensen, *Deutsche Heimat Ohne Deutsche – Ein ostdeutsches Heimatbuch* (Braunschweig, 1951), p.68.

⁸³ Ibidem, p.68.

⁸⁴ Ibidem, p.71-72.

⁸⁵ J. Faehndrich, *Endliche Geschichte*, p. 141.

Conclusie: Welke invloed hadden de Tweede Wereldoorlog en Vertreibung op de regionale identiteit van de Silezische Heimatvertriebenen?

In het eerste hoofdstuk is uiteengezet welke etnische verschillen, die voornamelijk gebaseerd waren op taal, bestonden in Silezië en welke gevolgen deze hadden voor de identiteit. Neder-Silezië kende een overwegend Duitse meerderheid en doordat dit deel na de Eerste Wereldoorlog tot Duitsland bleef behoren vonden er weinig veranderingen plaats. In Opper-Silezië vond na de Eerste Wereldoorlog een identiteitsstrijd plaats die werd gevoerd door de natiestaten Polen en Duitsland, die beide de Schlonzokken zagen als onderdeel van hun natie. Door de diversiteit kan er voor de Tweede Wereldoorlog niet gesproken worden van één Silezische identiteit. In het tweede hoofdstuk is beschreven hoe de vlucht en verdrijving aan de basis stonden van de naoorlogse identiteit van de Silezische Heimatvertriebenen en hoe de vervreemding van de Heimat, door Poolse veranderingen, begon. In het derde hoofdstuk is beschreven hoe Heimatvertriebenen zichzelf als één groep manifesteerden om zichzelf politiek te profileren maar ook dat de herinnering van de Heimatvertriebenen vaak regionaal in leven werd gehouden door de organisatie van bijeenkomsten en het publiceren van Heimatbücher. Bij herdenkingen waren Vertriebenen vaak in groten getale aanwezig om oude bekenden tegen te komen en verhalen over het verleden uit te wisselen. In de loop van de jaren '50 bleek dat de meeste Duitsers uit Silezië zich thuis voelden in West-Duitsland en zichzelf voornamelijk zagen als burgers van de Bondsrepubliek Duitsland die liever de herinnering aan de Heimat koesterden dan dat zij daadwerkelijk wilden terugkeren naar hun oude Heimat. De Silezische identiteit speelde voornamelijk een rol als Sileziërs onder gelijkgestemden waren waarmee ze hun geschiedenis deelden. De verdrijving en herkomst waren dus bindende factoren die de groep Silezische Heimatvertriebenen vormden en waar zij hun identiteit aan ontleenden. De Schlonzokken en Polen waarmee Silezië gedeeld werd zijn nauwelijks terug te vinden in de herinnering van de Duitse Sileziërs. Enkel de Duitse geschiedenis van Silezië werd herdacht in de Heimatbücher en tijdens de herdenkingsbijeenkomsten.

De invloed van de Tweede Wereldoorlog en Vertreibung op de regionale identiteit van Silezische Heimatvertriebenen was dat zij zich in de Bondsrepubliek richtten op hun Duitse verleden in Silezië en dat zij zich als groep identificeerden op basis van hun afkomst en de gebeurtenissen die zij hadden meegemaakt. Bepalend voor de identiteit is de gedeelde ervaring

van het verlies van de Heimat. Op een soortgelijke wijze waarop de Heimat betekenis kreeg na het verlies blijkt de Silezische identiteit te ontstaan nadat de Sileziërs Silezië hadden verlaten.

Literatuurlijst

Ahonen, P., 'Domestic constraints on West German Ostpolitik – The Role of Expellee Organizations in the Adenauer Era', *Central European History* 31 (1998), p.31-63.

Ahonen, P., 'Germany and the aftermath of the Second World War', *Journal of Modern History* 89 (2017), p.355-387.

Beer, M., *Das Heimatbuch – Geschichte, Methodik, Wirkung* (Göttingen, 2010).

Biess, F., Moeller, R., *Histories of the Aftermath – The Legacies of the Second World War in Europe* (New York, 2010).

Delanty, G., *Inventing Europe – Idea, Identity, Reality* (New York, 1995).

Demshuk, A., *The Lost German East: Forced Migration and the Politics of Memory 1945-1970* (New York, 2012).

Demshuk, A., 'What was the "Right to the Heimat"? West German Expellees and the Many Meanings of Heimkehr', *Central European History* 45 (2012), p.523-556.

Demshuk, A., 'Godfather Cities: West German Patenschaften and the lost German East', *German History* 32 (2014) p.224-255.

Faehndrich, J., *Eine endliche Geschichte – Die Heimatbücher der deutschen Vertriebenen* (Keulen, 2011), p.38. Fulbrook, M., *German National Identity after the Holocaust* (Cambridge, 1999).

Hitchcock, W., *The Bitter Road to Freedom – The Human Cost of Allied Victory in World War II Europe* (New York, 2008).

Kamusella, T., 'The Szlonzokian Ethnolect in the Context of German and Polish Nationalism', *Studies in Ethnicity and Nationalism* 4 (2004), p.19-39.

Lee, S. 'CDU Refugee Policies and the Landesverband Oder/Neisse: Electoral Tool or Instrument of Integration', *German Politics* 8 (1999) p.131-149.

Lukaschek, H., *The German Expellees – A German Focal Problem* (Bonn, 1952).

Moeller, R., 'Sinking Ships, the Lost Heimat and Broken Taboos – Günter Grass and the politics of Memory in Contemporary Germany', *Contemporary European History* 12 (2003), p.147-181.

Schieder, T, Diestelkamp, A, Laun R., Rassow, P., Rothfels, H. *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen Bevölkerung aus Ost-Mitteleuropa - Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus den Gebieten östlich der Oder-Neisse* (Gross-Denkte/Wolfenbüttel, 1953).

Schöttler, P, 'Rezension von Christop Nonn: *Theodor Schieder. Ein bürgerlicher Historiker im 20. Jahrhundert* (Dusseldorf, 2013)', *H-Soz-Kult* 227 (2013).

Service, H., *Germans to Poles* (Cambridge, 2013).

Service, H., 'Sifting Poles from Germans? Ethnic Cleansing and Ethnic Screening in Upper Silesia, 1945-1949', *The Slavonic and East European Review* 88 (2010) p.652-680.

Service, H., 'Andrew Demshuk, The Lost German East: Forced Migration and the Politics of Memory 1945-1970', *European History Quarterly* 43 (2013) p.756-758.

Teuber, A., *Silesia in Pictures – A Record of Remembrance* (München, 1956).

Wódz, K., 'The Silesian Case : Silesian Identity in a region of the Polish State' in: D. Smith en E. Wistrich eds., *Regional Identity & Diversity in Europe – Experience in Wales, Silesia and Flanders* (Londen, 2007) p.64-101.

Archiefmateriaal

Historisches Archiv Köln, Verhandlungen der Stadtvertretung zu Köln vom Jahre 1950, inv. nr. 3171, raadsvergadering 12 oktober 1950.

Historisches Archiv Köln, Verhandlungen der Stadtvertretung zu Köln vom Jahre 1950, inv. nr. 3171, raadsvergadering 18 december 1950.